

Európa most már csak egyféleképpen heverheti ki e világegés katasztrófáját: ha megtagadja a mámor pillanatnyi szédületét és ha leküzdí a mult szenvedéseiben fogant félelmét, amely máskülönbön jóvátehetően, öngyilkos pusztulásba kergeti. A gyűlölet erkölcsét fel kell hogy váltsa végre az őszinte, bensőséges szeretet erkölcsé, amely nem ismer más mértéket, mint a *lelkiismeret tisztaságát*.

Ezekben a főbb vonásokban igyekeztünk ismertetni Prohászka Lajos könyvének gondolatmenetét, amelyben egy nagytudású humanista tekint végig az erkölcsi eszmények történetén, hogy végül korának erkölcsét súlyosan elmarasztalja.

Prohászka pesszimizmusának aktuális forrása a fasizmus volt, amelynek halálos betegségét felismerte és amellyel nagy bátorsággal szembezállt. Eredetét a háborús pszichózisok gyűlölet-erkölcsében látja. Mert a gyűlölet mérge kiváltotta a faji eszme mérget, amely „a világra tüzet bocsátott és ez meggerjedt”. Hiszen a faji eszme szükségképeni konklúziója az, hogy a népeknek „nem egymás mellett, hanem egymásnak alávetve kell élniök”. Prohászka az emberi szellem szabadságáért harcolók mély felháborodásával utasítja vissza azt a gyűlölet erkölcsében fogant vérmítoszt, amelynek nihilisztikus karaktere nem volt képes leplezni egy nép rosszhiszemű hatalmi-politikai törekvéseit.

Imponáló biztonsággal tartja kezében Prohászka Lajos a mértéket, amellyel az európai történelem jelenségeit erkölcsileg értékeli. Csak két helyen torzul el ez a mérték — és ez a két hely tulajdonképen egy hely: polárisan egybetartoznak, mint a mágnes két sarka. A mágnes egyik sarka a modern szocializmus, másik sarka az a góc, amelyben Kierkegaard és Dosztojevskij problémái és etikai erőfeszítései csomósodnak. A polaritás történelmileg is érzékelhető. Ugyanakkor, amikor a modern szocializmus hadat üzent a kapitalizmusnak, hogy a *társadalomban* teret teremtsen az *emberi szabadság* számára, Kierkegaard hadat üzent az *önmegnyugtató* polgári álkereszténységnek, hogy az *emberben* teret teremtsen a *krisztusi szabadság* számára. Ott, ahol a könyv ezt a két pólust érinti, perspektívizitikus tévedést látunk. A tévedést annyira perspektívizitikusnak érezzük, hogy önkéntelenül felmerül a kérdés: mi volt az a szubjektív mozzanat, amely ezt a két döntő történelmi tényezőt csak torzító lencsén át teszi a szerző számára hozzáférhetővé? Az egész könyvön áttetsző etikai tisztaság és a fasizmus iránti mély megvetés, amelynek ez a fasizmus legsötétebb korszakában írt munka oly egyértelmű kifejezést ad, félreérthetetlenül mutatják, mi ez a szubjektív mozzanat: a fasizmus gyűlölködő tömegkultuszától és irracionálisától való csömör. Ez a megtévesztő perspektíva elzárja előle mind a szocializmusnak, mind Kierkegaard és Dosztojevskij törekvéseinek centrumát; ezért sorolja a szocializmust — ennek centrumában lévő humanista szabadságtörekvéseit figyelmen kívül hagyva — a nyers tömegkultuszok közé, és ezért sorolja Kierkegaardot és Dosztojevskijt — az irracionális átvilágítóit — az irracionalisták közé.

Hogy ez a torzulás mennyire nem a könyv lényegéből fakad, utolsó mondatai is mutatják. Prohászka Lajos itt megállapítja, hogy a társadalmi fejlődés az osztály nélküli társadalom irányában halad és kétségeit áttöri a remény, hogy ez az út „egy emberileg igazságosabb állapot felé” visz. Erre a reményre alapítja Európa erkölcsi fejlődésének prognózisát. „Hogyha ebben a helyzetben bekövetkezik az erkölcsi élet tisztulása és új formáinak kialakulása” — mondja a könyv zárómondatában — „ez nem lehet többé típusmorál, amilyen az antik görög, vagy az újkori udvariarsztokratikus erkölcs volt, sem pedig merőben individualisztikus, aminő a polgári erkölcs volt”, hanem „szolidaritásra épülő és mégis olyan, amely az egyéni lelkiismereti döntésnek is teret enged”.

Erkölcstől elhagyatott időkben bírálni a kort, s az erkölcs törvényeit és jövőjét kutatni ekkor, a szellemi ellenállásnak olyan megnyilatkozása volt, amelyet most tudunk legjobban értékelni. Hiszen visszatekintve az elmúlt évtizedekre, a tompultságnak és a passzivitásnak sivár képe tárul elénk, amelyből csak igen kevesen tudták magukat kiszakítani.

Mándy Stefánia.

KISS ÁRPÁD: *Az emberi felszabadulás útja*. 1945. Debreceni Könyvek kiadása. 178 l.

Szerzőnk ebben a nagy filozófiai és művelődéspolitikai tájékozottságról és a legkülönbözőbb nevelésügyi problémákban való komoly elmélyedésről tanúskodó könyvében nemcsak arra vállalkozott, hogy „a nevelői gondolkodás helyzetképével gazdagítsa az egyetemes gondolkodás adattárát, hanem” — arra is — „hogy tiszt-

tázza a válság és a belőle való szabadulás feltételeit". A könyvben foglalt elmé-
kedéseket a bevezető cikkben foglalt helyzetkép kapcsolja egységessé.

Ez a helyzetkép azoknak az okoknak feltárása, amelyek folytán Bergson élet-
filozófiájából eredetten „korunk embere folytonos nyugtalanságában... a csőd felé
halad”, s amelyeknek következménye az lett, hogy „megingott az értékek világa,
a nevelői magatartás eddigi alapja és kicsúszott a nevelő kezéből az ifjúság”.

Minden, művelődéspolitikánk és nevelésügyünk jövőndő alakulásán, célkitűzé-
sén, elméleti alapjain és gyakorlati lehetőségein töprengő pedagógus feszült érdek-
lődéssel veszi kezébe Kiss Árpád könyvét, abban a reményben, hogy benne meg-
nyugtató feleletet vagy legalább is irányítást kap arra nézve, hogyan meneküljünk
abból a világnézeti és művelődésfilozófiai zürzavarból, amelyet a szerzővel teljes
egyértésben a közelmúlt filozófiai és nevelésügyi mozgalmában meg kell állapít-
tanunk.

A könyv a szerző eltervezése szerint az ifjúság kérdésének, a személyiség és
a közösség viszonyának, továbbá a szabadság problémájának vizsgálata, végezetül
pedig a nevelés és neveléstudomány egymásrataltságának megállapítása során igen
szemléletes képet fest mind a nevelői gondolkodás, mind pedig a nevelési gyakor-
lat legtöbb esetben nyugtalanítóan iránytvesztett sokféle tájékozottságáról. Eligazodást keres a szerinte egyetlen forrásból eredő, az életfilozófia hatásaként jelent-
kező új nevelésügyi irányokban; s abban a legtöbbször parttalan áradásban, amely-
ben felsorakoztatja előttünk elméleti megfontolásaink és gyakorlati szándékaink
megtörpanásának mindenütt tapasztalható jelenségeit, a jövő felé irányuló nevelői
akarat végső értelmét keresi.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy talán éppen azért, mert szerzőnk meg-
ismeréseit a könyv megírása idején — mint az az Előszó bevezető soraiból kiderül —
érzelmileg sötétre színezte és a jövő felé lendülő akaratát megbénította
egyéni életének és nemzeti közösségünknek sorsa, problémáinkban végső, határo-
zottabban megfogalmazott eligazodást nem kapunk a könyvből.

Nemcsak minden vonatkozásában gondolatokat ébreszt, hanem egyúttal nyugt-
alanító és kétségeinket nem minden esetben feloldó elmékedései csupán az ifjú-
ság és a felnőttek egymáshoz való viszonyának problematikáját állítják kellő hatá-
rozottsággal elélni. Eppen ott azonban, ahol minden elméleti és gyakorlati kétséget
megszüntetni képes alapvető fogalmakat, a nevelői eszményt, a „nemesedő ember“-t,
a személyiség formai és tartalmi jegyeit (emberség, változás, nyitottság és nem
utolsó sorban szabadság), az egyén és közösség viszonyát, a nevelési gyakorlat és
a neveléstudomány kapcsolatát veszi sorra, nem vezet el bennünket mind elméleti
gondolkodásunkat, mind pedig gyakorlati szándékainkat megtermékenyítő végső
állásfoglalásokhoz.

Nekünk, nevelőknek pedig, akiknek most az a feladat jutott osztályrészül, hogy
vele együtt segítségük kialakítani a felnővekké nemzedékben az „új humanizmus“-t
s általa „a mainál alkalmasabb embertípus“-t, elsősorban éppen a felsorolt fogal-
makat teljes mértékben megvilágító tájékoztatásra lett volna szükségünk. E nélkül
nem indulhatunk el az emberi felszabadulás útja egyengetésének munkájában.
tb.

MAGYARSÁGTUDOMÁNY ÉS NEMZETNEVELÉS. Szerk. Kiss Árpád és Kovács
Máté. Debrecen, 1944. Debreceni Könyvek kiadása. 223 l.

Magyarságtudomány és nemzetnevelés. A két fogalom akkor forrott szorosán
össze, amikor a külső szellemi és politikai hatás talán legégetőbben jelentkezett tör-
ténelmünkben, de ez a láng nem perzselte fel a magyarságot, hanem acéllá hevít-
tette, s ezen izzás tüzeiben az akkor született magyarságtudomány is nemzetnevelési
alappá keményedett.

A nemrég kifejlődött és önállóságáért még ma is harcoló magyarságtudományt
így hozta létre a szükség. Eredeti jellegében negatívumként jelentkezett: a nem-
akarás, az idegen ellen való küzdés indította, az elnyomás érlelte. S amikor a szo-
rító bilincset — ha nem is mi magunkról —, de letörlik rólunk, az ellenkezésből
pozitív nemzetpolitikai program válik.

A pedagógiának azon tételén alapul az elgondolás, hogy a nevelés célja az
egyént nem egy bizonyos, előre kirajzolt mintaképhez hozzáidomítani, hanem saját
adottságait megfigyelni és a helyes irányban kifejleszteni. A nemzetre átvive ezt,
az első probléma ott merül fel, hogy ekkora közösségnek melyik az az egyede, rétege,